SÉRIE "Economic Sciences"

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-6\(6\)-103-111](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-6(6)-103-111)

Ольга Бакшеєва

аспірант,

*ДВНЗ “Університету банківської справи”,
м. Львів, Україна, e-mail: OlgaB393@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6825-0837>*

ВАЛЮТНИЙ НАГЛЯД В УКРАЇНІ ЗА УПОВНОВАЖЕНИМИ УСТАНОВАМИ

Анотація. З 7 лютого 2019 року в Україні запрацювала нова модель ризик-орієнтованого валютного нагляду, потреба в переході до якої була обумовлена сучасними тенденціями розвитку валютного ринку в напрямку запровадження режиму вільного руху капіталу. Ризик-орієнтованість, яка є основою нового валютного нагляду – це концентрація наглядових дій органів та агентів валютного нагляду на більш ризикових валютних операціях і зонах уваги. Основна мета здійснення ризик-орієнтованого валютного нагляду - запобігання у проведенні незаконних валютних операцій.

У статті досліджується питання трансформації валютного нагляду, який здійснюється Національним банком України за уповноваженими установами після введення в дію з 07 лютого 2019 року Закону України “Про валюту і валютні операції”. На основі аналізу законодавчих актів та нормативно-правових актів Національного банку України з питань валютного нагляду проаналізовано методи валютного нагляду, які використовуються Національним банком України, коло суб’єктів, які підпадають під валютний нагляд Національного банку України та питання, які є предметом валютного нагляду. У статті проаналізовано рішення Національного банку України на шляху удосконалення валютного нагляду за уповноваженими установами та висвітлено ключові зміни, які відбулися в новому ризик-орієнтованому валютному нагляді.

Кардинальні зміни відбулися у методах та формах валютного нагляду, що продемонструвало гнучкість, своєчасність заходів, які застосовуються при здійсненні валютного нагляду Національним банком України.

Ключові слова: валютний нагляд, органи валютного нагляду, агенти валютного нагляду, валютні операції, виїзна перевірка, безвиїзний нагляд.

Olha Baksheieva

*Postgraduate student, University of banking,
Lviv, Ukraine,
e-mail: OlgaB393@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6825-0837>*

CURRENCY SUPERVISION IN UKRAINE OVER AUTHORIZED INSTITUTIONS

Abstract. The new model of risk-oriented currency supervision was started in Ukraine since February 7, 2019. The purpose of these changes is introduction the regime of the free capital's movement in the country. The basis of the new currency supervision is the risk orientation. It is a concentration of the supervisory actions on the most risky currency transactions and areas of attention. The main purpose of risk-oriented currency supervision is to prevent the illegal foreign exchange transactions.

The article examines the transformation of currency supervision in Ukraine after the entry into force the Law of Ukraine "On currency and currency transactions". The article reveals the methods of currency supervision used by the National bank of Ukraine, analyses the legislative acts of the currency supervision. In the article reveals the decision of the National bank of Ukraine in the direction of improving the new risk-oriented currency supervision, the changes which have taken place in the methods and forms of currency supervision by the National bank of Ukraine.

Keywords: currency supervision, currency supervisory authorities, currency supervision agents, currency transactions, on-site inspection, off-site inspection.

Постановка проблеми. Нове валютне законодавство в Україні визначило нові підходи щодо здійснення валютного нагляду в Україні, органи, методи та форми валютного нагляду, суб'єктів щодо яких здійснюється валютний нагляд, закріпивши основи здійснення ризик-орієнтованого валютного нагляду. Кінцевою метою запровадження таких законодавчих змін є зняття всіх валютних обмежень і запровадження режиму вільного руху капіталу в країні. Це передбачено дорожньою картою лібералізації валютного законодавства, розробленою Національним банком України. На цьому шляху подальших змін набувають методи і форми валютного нагляду Національного банку України як головного органу валютного нагляду за уповноваженими установами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питань здійснення уповноваженими органами валютного нагляду приділялась значна увага в науковій вітчизняній та зарубіжній літературі. Дослідженню питань методів та форм валютного нагляду значну увагу було присвячено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Питання щодо методів валютного нагляду, функцій та

повноважень органів та агентів валютного нагляду регулюються низкою законодавчих та нормативно-правових актів, як Національного банку України, так і інших державних органів, наділених відповідною компетенцією в сфері валютного нагляду.

Мета статті: висвітлення особливостей та різновидів методів і форм нового ризик-орієнтованого валютного нагляду Національного банку України за уповноваженими установами (банками, небанківськими фінансовими установами). Такий ризик-орієнтований валютний нагляд відповідає руху України в напрямку запровадження вільного руху капіталу та забезпечення гарантій свободи здійснення валютних операцій.

Виклад основного матеріалу. Національний банк України є головним органом валютного нагляду в Україні, який здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами. Основним методом його наглядової діяльності є перевірки. Трансформація ризик-орієнтованого валютного нагляду відбувається постійно і це відображається на здійсненні Національним банком України його наглядової діяльності, окресленні зон його уваги, суб'єктів та питань за якими здійснюється така наглядова діяльність. Національний банк України здійснює перевірки банків, небанківських фінансових установ, операторів поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій. При цьому, на сьогодні Національний банк України вже не здійснює виїзні перевірки структурних підрозділів уповноважених установ (кас, пунктів обміну іноземних валют) з таких питань, як дотримання організації і проведення валютно-обмінних операцій на території України. Такі перевірки раніше були раптовими здійснювались без повідомлення небанківської фінансової установи, оператора поштового зв'язку про проведення такої перевірки, тобто без змоги установи підготуватися до її проведення. За результатами трьох місяців поспіль здійснення таких перевірок застосовувались заходи впливу до установи - порушника. За виявлення суттєвих порушень вимог валютного законодавства під час проведених протягом трьох місяців поспіль перевірок з питань дотримання вимог щодо здійснення валютно-обмінних операцій до установи міг бути застосований штраф у розмірі від 0,1 до 20 відсотків від розміру власного капіталу установи за всі факти порушень, виявлені під час проведення перевірок, проведених протягом трьох місяців поспіль.

Як свідчить практика проведення таких перевірок під валютний нагляд, як правило, попадали одні й ті самі установи. Питання ризик-орієнтованості валютного нагляду були сконцентровані на кількості структурних підрозділів таких установ, оскільки в зону уваги потрапляли установи з найбільшою їх кількістю. Заходи впливу, які застосовувались до цих установ свідчили про те, що в їх діяльності, в основному, не виявлялись суттєві порушення валютного законодавства.

Наразі Національним банком України проводиться практика проведення перевірок безпосередньо небанківської фінансової установи, оператора поштового зв'язку в рамках якої перевіряється діяльність її структурних підрозділів щодо порядку і організації проведення валютно-обмінних операцій на території України. Переважною більшістю валютних операцій, які здійснюють уповноважені установи на підставі валютної ліцензії Національного банку України є валютно-обмінні операції.

Так, на сьогодні 39 небанківських фінансових установ мають статус уповноваженої установи і відповідно мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, отже мають право здійснювати валютні операції, а саме:

39 установ отримали ліцензії на здійснення валютних операцій з торгівлі валютними цінностями;

13 установ мають ліцензію на здійснення валютних операцій (крім операцій з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі (обмін валют). Валютні операції, які здійснюють ці установи на підставі ліцензії на здійснення валютних операцій це: переказ коштів; здійснення розрахунків в іноземній валюті на території України за договорами страхування життя.

Подальша трансформація валютного нагляду продемонструвала якісно нові підходи у методах валютного нагляду Національного банку України за уповноваженими установами (банками, небанківськими фінансовими установами, операторами поштового зв'язку, які мають валютну ліцензію Національного банку України). Об'єднано виїзні перевірки з питань фінансового моніторингу, дотримання вимог валютного та законодавства, яким запроваджені обмеження щодо проведення операцій, які мають на меті/порушують, сприяють або можуть сприяти уникненню/порушенню обмежень, установлених персональними спеціальними економічними та іншими обмежувальними заходами (санкціями). Такі перевірки поділяються на планові перевірки, які проводяться відповідно до затвердженого Національним банком річного плану виїзних перевірок та позапланові виїзні перевірки, що проводяться відповідно до наказу, підписаного Головою Національного банку України або заступником Голови Національного банку. Такі перевірки проводяться безпосередньо за місцезнаходженням уповноваженої установи, за їх результатами складається єдиний документ – довідка про перевірку.

Здійснення безвиїзного нагляду, як методу валютного нагляду Національного банку України, передбачає здійснення аналізу діяльності уповноваженої установи з питань дотримання нею вимог законодавства, який проводиться на постійній основі з урахуванням ризик-орієнтованого підходу працівниками Національного банку України без їх присутності за місцезнаходженням банку, небанківської фінансової установи.

Валютний нагляд Національного банку України також передбачає здійснення аналізу інформації та документів про валютні операції та їх учасників перед початком їх проведення для прийняття рішень щодо надання відповідних погоджувальних, дозвільних документів або дій (наприклад, надання погодження на проведення валютних операцій в межах установлених лімітів) або вжиття заходів раннього реагування (рекомендаційні дії) з метою усунення недоліків в роботі та вжиття заходів щодо ефективного функціонування валютного нагляду в установі, спрямованих на недопущення порушень вимог валютного законодавства.

Безвиїзний нагляд та позапланові виїзні перевірки здійснюються з окремих визначених перевіркою питань та здійснюються за наявності підстав для їх проведення, а саме:

1) інформації/документів, результатів аналізу статистичної звітності, отриманих в порядку безвиїзного нагляду та/або в разі здійснення виїзної перевірки з питань дотримання вимог законодавства, що можуть свідчити про порушення вимог законодавства;

2) інформації, отриманої від інших підрозділів Національного банку України, державних органів, органів нагляду іноземних держав про факти, що можуть свідчити про порушення вимог законодавства;

3) довідки про виїзну перевірку та інших матеріалів виїзної перевірки банку/установи;

4) інформації, документів (їхніх копій та/або витягів із них) в електронній або паперовій формі на визначених носіях надання такої інформації, звітів, отриманих від банку/установи.

На сьогодні уповноваженими установами широко використовується режим віддаленої роботи, що значно ускладнює проведення виїзних перевірок у приміщенні об'єкта перевірки. Тому ефективним є проведення Національним банком України валютного нагляду, який би поєднував елементи безвиїзного нагляду та виїзної перевірки і дозволяв би проводити перевірку як на місці уповноваженої установи, так і із застосуванням дистанційної роботи з матеріалами перевірки. Під час такої обмін інформацією та документами з уповноваженою установою можливий з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у режимі реального часу або із використанням захищених каналів зв'язку Національного банку України для обміну інформацією з обмеженим доступом, надання інспекційній групі віддаленого доступу до систем автоматизації уповноваженої установи, складання та подання електронних документів інспекційній групі під час проведення перевірки, проведення зустрічей, інтерв'ю в режимі відеоконференції, телефонного зв'язку.

Також при виконанні Національним банком України наглядових дій втілено в життя принцип прозорості, а саме Національний банк України

оприлюднює річний план виїзних перевірок з питань фінансового моніторингу, валютного законодавства на сторінці офіційного інтернет-представництва Національного банку України. Це дозволяє уповноваженим установам завчасно підготуватися до перевірки. Окрім того, Національний банк України інформує уповноважені установи про результати проведення перевірки не пізніше ніж за п'ять робочих днів до колегіальної зустрічі керівництва уповноваженої установи та Національного банку України для обговорення виявлених порушень та проблем і надання рекомендацій. Це надає змогу уповноваженим установам завчасно підготувати пояснення та зауваження щодо результатів перевірки до проведення такої зустрічі.

При цьому, з метою виконання рекомендацій, які надаються за результатами перевірки уповноважена установа має виконати план заходів та надати Національному банку України йому інформацію про стан його виконання та строки, в які він має бути втілений в життя з метою усунення недоліків та проблем в роботі уповноваженої установи, а також недопущення їх надалі.

У разі розгляду питання щодо застосування заходів впливу Національний банк України обов'язково запрошує представників уповноваженої установи для особистого надання пояснень чи заперечень. Вони ураховуються під час прийняття остаточного рішення щодо застосування заходу впливу. Ці питання розглядаються колегіальними органами, а саме Комітетами, яким делеговано виконання окремих наглядових функцій Національного банку України. Рішення приймається колегіально членами Комітетів, оприлюднюється на офіційній сторінці інтернет-представництва Національного банку України та доводиться до відома уповноваженої установи шляхом надсилання їй цього рішення. Питання оприлюднення рішень Національного банку України, прийнятих у складі Комітетів є новелою валютного законодавства, що повністю відповідає принципу прозорості та гласності у діяльності Національного банку України.

Новелою у валютному законодавстві є можливість застосування такого заходу впливу до банків як укладення банком-порушником з Національним банком України письмової угоди у разі визнання результатів нагляду в повному обсязі. У письмовій угоді передбачається, що банк візьме на себе зобов'язання сплатити визначене грошове зобов'язання та вжити заходи для усунення або недопущення порушень вимог законодавства, підвищити ефективність системи управління ризиками тощо. Мінімальна сума грошового зобов'язання визначається в розмірі 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Невід'ємною частиною письмової угоди є план заходів, яких банк зобов'язується вжити, зокрема, для усунення порушень та/або їх недопущення в подальшій діяльності, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування системи управління ризиками, застосування у своїй діяльності ризик-орієнтованого підходу тощо. Проте, такий інструмент не

застосовується за порушення вимог валютного законодавства небанківськими фінансовими установами, операторами поштового зв'язку і не входить до визначеного Законом про валюту переліку заходів впливу, які має право застосувати Національний банк України до такої установи - порушника. Це негативно впливає на процес прийняття рішень щодо застосування заходів впливу до таких установ за результатами спільних перевірок з питань фінансового моніторингу та валютного законодавства, оскільки позбавляє Національний банк України можливості застосувати єдиний підхід у питанні застосування заходів впливу за порушення в сфері фінансового моніторингу та валютного нагляду за результатами проведення спільних перевірок. Можливість застосування такого інструменту у валютному нагляді як укладення Національним банком України письмової угоди не тільки з банком, а й з небанківською фінансовою установою, оператором поштового зв'язку за порушення вимог валютного законодавства, позитивно позначиться на ефективності виконання Національним банком України своїх наглядових функцій. Однак втілення в життя такого інструменту валютного нагляду має передбачати внесення відповідних змін до переліку заходів впливу, які застосовуються Національним банком України до уповноважених установ на законодавчому рівні.

Обмін інформацією є однією з складових елементів виконання Національним банком України функцій валютного нагляду. Зокрема, Національний банк України співпрацює з іншими органами державної влади щодо обміну інформацією, пов'язаною із здійсненням валютних операцій, з урахуванням положень законодавства про банківську таємницю.

Національний банк України співпрацює з органами суб'єктів міжнародного права щодо обміну інформацією, пов'язаною з проведенням валютних операцій відповідно до міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з урахуванням положень законодавства про банківську таємницю, з питань, зокрема щодо запровадження заходів захисту за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, погіршення стану платіжного балансу України, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та (або) фінансової системи держави.

Органи валютного нагляду обмінюються інформацією щодо виявлених порушень валютного законодавства, отриманою ними під час здійснення валютного нагляду, з метою реалізації повноважень у сфері валютного нагляду.

Інформація про уповноважені установи та їх клієнтів, що збирається під час проведення перевірок уповноважених установ з питань дотримання вимог валютного законодавства (у тому числі матеріали перевірок) є інформацією з обмеженим доступом. Розкриття інформації з обмеженим доступом, яка є у розпорядженні органів валютного нагляду, здійснюється на підставах, передбачених законами України, нормативно-правовими та розпорядчими

актами відповідних органів валютного нагляду, згідно з договорами, укладеними органами валютного нагляду з іншими державними органами за умови, якщо це передбачено договірними зобов'язаннями й особи беруть на себе письмові зобов'язання щодо збереження та нерозголошення такої інформації. У складі такої інформації можуть бути відомості, які можуть свідчити про порушення законодавства. Такі відомості можуть бути використані для розслідування та виявлення порушень, притягнення винних осіб до відповідальності відповідними державними органами, які мають відповідну компетенцію для здійснення цих дій.

Національний банк України надає Державній податковій службі України, яка є органом валютного нагляду, зведену інформацію про заборгованість нерезидентів перед українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності за експортними, імпорнтними операціями, а також про дотримання резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів. Саме до повноважень Державної податкової служби України належить здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків шляхом проведення перевірок, стягнення з резидентів-порушників граничних строків розрахунків пені за кожний день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неoderжаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару). Для забезпечення ефективного виконання функцій валютного нагляду органами валютного нагляду порядок обмін інформацією між ними та іншими державними органами необхідно здійснювати також шляхом укладення двосторонніх угод щодо обміну інформацією. Така інформація може свідчити про підозру у вчиненні об'єктом нагляду порушень законодавства або про факти таких порушень і може бути використана державним органом у відповідності до його компетенції.

Окреслені методи валютного нагляду Національного банку України не є остаточними у зв'язку з тим, що валютний нагляд знаходиться в стані постійної трансформації в Україні, яка обумовлена лібералізацією валютного законодавства в Україні, кінцевою метою якої є запровадження вільного руху капіталу в країні.

Висновки. Запроваджений в Україні ризик-орієнтований валютний нагляд спрямований на забезпечення гарантій свободи здійснення валютних операцій. Такий ризик-орієнтований валютний нагляд знаходиться в стані постійної трансформації і пошуку органами валютного нагляду шляхів щодо кращого виконання завдань валютного нагляду, які перед ними стоять, забезпечення стабільного функціонування валютного ринку в країні. Поступової трансформації і надалі буде набувати регуляція питань, пов'язаних із здійсненням Національним банком України валютного нагляду у напрямку розвитку більш прозорого, гнучкого ризик-орієнтованого валютного нагляду, що забезпечить виконання ключових завдань та функцій Національного банку

України як головного регулятора валютного ринку в країні.

Література:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
2. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
4. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про валютний нагляд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19>.
5. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-20>.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro valiutu i valiutni operatsii» [the Law of Ukraine «On currency and currency transactions»]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnyi bank Ukrainy» [the Law of Ukraine «On National bank of Ukraine»]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro banky i bankivsku diialnist» [the Law of Ukraine “On banks and banking activities]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [in Ukrainian].
4. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro valiutnyi nahliad» [the resolution of the Board of the National bank of Ukraine «On approval of the regulation on currency supervision»]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19> [in Ukrainian].
5. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok orhanizatsii ta zdiisnennia nahliadu u sferi finansovoho monitorynhu, valiutnoho nahliadu, nahliadu z pytan realizatsii i monitorynhu efektyvnosti personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)» [the resolution of the Board of the National bank of Ukraine «On approval of the regulations on the organization and implementation of supervision in the field of financial monitoring, currency supervision, supervision of the implementation and monitoring of the effectiveness of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)»]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-20). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-20> [in Ukrainian].